

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 021

Державна науково-педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського в системі науково- інформаційного супроводу освіти: 20 років бібліотечної і наукової діяльності

Андрій Селецький,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації
у сфері освіти,

Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, Київ

«Бібліотека — це той храм, де завжди народжується і зберігається духовність. Пам'ятаймо, що у давнину бібліотеку називали «дім життя», «притулок мудрості», «аптека для душі»».

В. Сухомлинський

В умовах реформування освітньої сфери зростає роль педагогічних бібліотек в інформаційній підтримці освітніх інновацій. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України (далі — ДНПБ) зустрічає свої 20-річчя як потужна наукова установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства,

біографістики та історії освіти; національне галузеве книгосховище, центр з питань бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти; головний координаційний, науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. ДНПБ на засадах системної взаємодії та координації діяльності з іншими освітянськими бібліотеками обслуговує наукові, науково-педагогічні установи, заклади освіти, наукових і науково-

педагогічних працівників, управлінців у сфері освіти, учителів, вихователів передшкільних і позашкільних навчальних закладів, учнів, студентів вищих навчальних закладів, здобувачів освіти, а також спеціалістів суміжних галузей. Діяльність бібліотеки спрямована на вдосконалення бібліотечно-інформаційного супроводу освіти шляхом формування нового соціокультурного образу бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє потужними базами даних, надає вільний і необмежений доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації та інтелектуалізації суспільства.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної державної політики у сфері освіти є створення й всебічний розвиток національної інформаційної інфраструктури та інтегрування освітніх ресурсів держави у світовий освітній простір, про що наголошується у Законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3], «Про освіту» [4], постанові Кабінету Міністрів України «Середньостроковий план дій Уряду до 2020 року» [5], Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [6], «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» [1] тощо. Адже у сучасних світових соціально-культурних та економічних умовах бібліотечна діяльність набуває значення фундаментальної категорії соціуму. До базових вимог, що визначають рух України до інформаційного суспільства, належать: формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору як частини світової інформаційної інфраструктури; інтенсивний розвиток нових і високих технологій; створення системи забезпечення прав громадян на вільне отримання, поширення та використання інформації; задоволення потреб суспільства в інформації; підви-

щення рівня освіти, науково-технічного й культурного обміну за рахунок розширення регіональної, національної та міжнародної інформаційної взаємодії. Сукупність цих чинників визначає, що бібліотека вступає в стадію трансформації як власне інформаційно-бібліотечного обслуговування, так і функціональної спрямованості бібліотечної діяльності.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. в Україні діяло близько 45 тис. книгозбірень різних типів і видів, які входили до загальнодержавної системи бібліотек, що об'єднувала мережі публічних і спеціальних (медичних, науково-технічних, сільськогосподарських тощо) бібліотек. Однак у системі галузевих мереж бракувало освітянської ланки. Відсутність єдиного науково-методичного центру в умовах зміни парадигми освіти, інноваційних методів роботи, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотеках впливало на ефективність виконання ними своєї інформаційно-освітньої місії.

З огляду на це згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 1999 р. № 2018 за ініціативи НАПН України та МОН України з метою науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку національної освіти, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки та психології, упровадження досягнень науки, техніки, кращого досвіду в практику роботи навчальних закладів і їх структурних підрозділів — бібліотек, а також сприяння освіті та самоосвіті педагогічних, науково-педагогічних, бібліотечних кадрів, молоді, яка навчається, батьків, було засновано ДНПБ України. Із січня 2000 р., об'єднавши фонди наукової бібліотеки Інституту педагогіки НАПН України та Центральної освітянської бібліотеки МОН України й продовжуючи традиції їх діяльності, ДНПБ функціонує як науково-дослідна установа НАПН України.

Восени 2003 р. відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України ДНПБ присвоєно ім'я видатного українського педагога-гуманіста Василя Олександро-

вича Сухомлинського за вагомих внесок у поширення та популяризацію його ідей. Структуру бібліотеки сформовано згідно з основними напрямками її діяльності, яка змінювалася в руслі нових суспільних викликів. Так, із роками створено відділи: наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти, історії освіти, соціокультурних комунікацій та міжнародних зв'язків; відкрито читальну залу фонду О.В. Сухомлинського, медіа-центр, кімнату-музей рідкісної книги. Їх створення сприяло підвищенню якості інформаційного забезпечення інноваційного розвитку освіти України. У 2003 р. уперше в історії України створено галузеву мережу бібліотек, що нині об'єднує понад 16 тис. педагогічних і навчально-педагогічних книгозбірень, які мають спільну мету, завдання та є ієрархічною макросистемою з характерними для неї підсистемами та елементами. До мережі входять: ДНПБ, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, спеціальні бібліотеки установ НАПН України, бібліотеки обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, професійно-технічних навчальних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів, методичних кабінетів різних рівнів.

Зусилля мережі спрямовуються передусім на формування та інтегрування єдиного галузевого інформаційного ресурсу, який має реалізувати один з основних принципів сучасної парадигми освіти — забезпечення рівного доступу споживачів бібліотечних ресурсів і послуг. Нині установи мережі обслуговують близько 8 млн користувачів, яким щороку видається 50 млн примірників документів. Важливим складником інформаційних ресурсів освітянських бібліотек є рідкісні й цінні видання (книжкові пам'ятки). Понад 28 тис. примірників таких документів ДНПБ постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2001 р. № 1709-р віднесено до національного надбання України.

З огляду на вагому соціально-культурну значущість і унікальність цього наукового об'єкта в бібліотеці сформовано п'ять колекцій рідкісних видань: «Педагогіка», «Психологія», «Шкільні підручники і навчальні посібники», «Колекція документів іноземними мовами», «Колекція часописів XIX — початку XX ст.», створено кімнату-музей рідкісної книги як творчу лабораторію, де здійснюється науково-дослідна, культурно-освітня та виставково-експозиційна діяльність.

днією з провідних тенденцій глобального розвитку сьогодення є зростання ролі освіти й науки в усіх сферах суспільного життя окремих країн та у глобалізованому світі. Своєю чергою, самі науково-освітні системи переживають період глибоких перетворень у зв'язку зі змінами в їх функціонуванні в суспільстві та через активне впровадження в освітню й наукову практику інформаційно-комунікаційних технологій. Чи не головне значення у забезпеченні цих процесів відіграють електронні бібліотеки, призначені для інтегрування й ефективної навігації інформаційних ресурсів. Науково-педагогічна електронна бібліотека ДНПБ та 25 електронних бібліотек вищих педагогічних навчальних закладів займають важливе місце серед системи національних освітніх електронних ресурсів держави. Надання доступу до їх інформаційних ресурсів забезпечує довідково-пошуковий апарат, який складається з розвиненої системи електронних каталогів, баз даних і картотек.

Святкуючи 20-річчя своєї бібліотечної і наукової діяльності, колектив співробітників ДНПБ пишається позитивними зрушеннями, які відбулися останніми роками в бібліотечно-інформаційному забезпеченні української освіти. Адже серед основних здобутків є те, що вперше в Україні на базі ДНПБ створено інтегрований галузевий інформаційний ресурс на різних носіях інформації; розроблено й впроваджено теоретико-методологічні та організаційні засади системи науково-інформаційного забезпечення освіти

України; здійснено науково-інформаційний супровід низки державних цільових програм («Вчитель», «Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти» та ін.); створено й упроваджено цілісну систему бібліографічних видань у традиційній та електронній формі; розроблено й частково упроваджено Концепцію інформатизації мережі освітянських бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів; сформовано галузевий сегмент у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та Українському реферативному журналі «Джерело»; створено веб-портал ДНПБ та сайти провідних бібліотек мережі; створено Науково-педагогічну електронну бібліотеку ДНПБ, віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу»; забезпечено надання доступу до інтегрованого інформаційного ресурсу через «Зведену базу даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології», «Зведену базу даних збірників наукових праць з питань освіти, педагогіки та психології», «Зведену базу даних періодичних видань», передплачених освітянськими книгозбірнями; створено читальну залу фонду В. О. Сухомлинського як наукову лабораторію з вивчення педагогічної спадщини видатного педагога, кімнату-музей рідкісної книги; розроблено систему науково-інформаційних і культурно-освітніх заходів (науково-педагогічний лекторій, педагогічні читання, художньо-мистецькі виставки тощо); розроблено комплекс заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні, формування стійкого інтересу до вивчення й розуміння національної історії та культури засобами бібліотеки (вебінари, міжнародні та всеукраїнські науково-практичні заходи, методологічні семінари, форуми, круглі столи, педагогічні ради, книжкові виставки тощо); забезпечено надання дистантним користувачам різноманітних інформаційних послуг (міжбібліотечний абонемент, електронна доставка документів, віртуальна бібліографічна довід-

ка тощо); налагоджено співробітництво на засадах кооперування між ДНПБ, науковими установами НАПН України та МОН України, вищими навчальними закладами, провідними освітянськими бібліотеками, громадськими організаціями; започатковано електронні наукові періодичні видання: «Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», «Науково-педагогічні студії», довідковий бюлетень «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки»; здійснено науково-методичний та інформаційний супровід діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України для їх адаптації до вимог сучасного суспільства та розроблено нормативно-інструктивну базу для забезпечення їх діяльності тощо.

Водночас із здобутками існує ряд серйозних проблем, що гальмують процеси трансформування освітянських бібліотек та їх подальший інтенсивний розвиток, що впливає на якість бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти, серед них: невідповідність формування сукупного бібліотечного фонду сучасним потребам користувачів і вимогам суспільства, зокрема відсутність повноцінного комплектування новими періодичними та неперіодичними українськими й зарубіжними виданнями, що знижує рівень упровадження принципу рівного доступу користувачів до інформації; недостатні темпи упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що ускладнює виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні, відсутність доступу до світових інформаційних ресурсів та повнотекстових електронних журналів провідних європейських видавництв Elsevier, Springer, Kluwer Academic Press тощо в більшості освітянських бібліотек; брак фінансування в обсягах, достатніх для ефективної діяльності та розвитку бібліотечної мережі; низький стан матеріально-технічної бази.

З метою вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного забезпечення інноваційних процесів в освітянській

галузі України в умовах модернізації та реформування освітньої сфери держави ДНПБ планує зосередитися на таких напрямках: розроблення Стратегії інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України; обґрунтування теоретико-прикладних засад трансформування бібліотек у центри інформаційних, соціокультурних і наукових комунікацій; створення в освітянських бібліотеках сучасного інформаційно-комунікаційного середовища, що забезпечуватиме оперативний та ефективний пошук і отримання потрібної інформації незалежно від місця її зберігання; розширення тематики наукових досліджень із питань удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти; формування фондів освітянських бібліотек України вітчизняними та зарубіжними документами на різних носіях інформації, а також надання доступу до світових електронних баз даних; збереження рідкісних і цінних видань (книжкових пам'яток), що становлять національне надбання; забезпечення інтенсивного введення в обіг наявних інформаційних ресурсів через створення електронних копій видань із актуальних питань і надання доступу до них через Науково-педагогічну електронну бібліотеку ДНПБ з дотриманням авторських прав; науково-методичний супровід інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України; науково-інформаційний супровід діяльності НАПН України щодо науково-методичного забезпечення реформування освіти; удосконалення системи підготовки кадрів для освітянських бібліотек і підвищення кваліфікації та стажування працівників бібліотечно-інформаційної сфери; встановлення освітянськими бібліотеками довгострокових наукових зв'язків із зарубіжними бібліотеками, асоціаціями, науково-педагогічними та освітянськими установами, культурними центрами; забезпечення ДНПБ власною видавничою базою, а також відповідними матеріально-технічними та іншими засобами для

створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу освітянської галузі України; фінансування доступу до провідних світових бібліотечно-інформаційних ресурсів та переведення в електронний формат наявного бібліотечного фонду, вирішення питань підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів.

Як підвідомча наукова установа НАПН України ДНПБ виконала низку наукових досліджень в галузі науково-інформаційного супроводу української освіти. Керуючись у своїй роботі пріоритетними напрямами наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр. з філософії освіти, педагогіки і психології [2], Стратегією розвитку НАПН України на 2016–2022 рр. [7], «Положенням про порядок формування, проведення і контролю виконання наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок у Національній академії педагогічних наук України», колектив наукових співробітників бібліотеки протягом останніх років здійснив низку фундаментальних і прикладних наукових досліджень.

Серед них: «Концепція Державної науково-педагогічної бібліотеки України» (2000), «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (2001–2005), «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (2003–2007), «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського» (2006–2010), «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (2008–2011), «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (2011–2013), «Наукова організація інформаційної діяльності галузевого бібліотечного комплексу Державної

науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського» (2012–2014), «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України» (2014–2016), «Науково-методичні засади розвитку освітянських бібліотек як важливого складника освітнього середовища» (2017–2019), «Науково-інформаційний супровід освітянської галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» (2017–2019), «Відображення розвитку національної освіти і педагогічної думки у друкованих та електронних виданнях» (2017–2019).

Результати наукової роботи ДНПБ упроваджено у практичну роботу провідних освітянських бібліотек України, а кінцевою науковою продукцією досліджень є числені монографії, посібники, науково-методичні розробки, бібліографічні, біобібліографічні та інформаційні видання, статті у зарубіжних і фахових наукових журналах. Оприлюднення результатів наукових здобутків здійснюється шляхом виголошення доповідей та виступів в рамках міжнародних та всеукраїнських масових заходів, розширенням міжнародної співпраці та зв'язків з громадськістю.

Література

1. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України*; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).

2. *Пріоритетні напрями наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр.* [Електронний ресурс]: схвалено заг. зборами НАПН України від 17.11.2017 р. // Національна академія педагогічних наук України: [офіц. портал]. Текст. дані. Київ, 2017. Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/> (дата звернення: 20.02.2019). Назва з екрана.

3. *Про наукову і науково-технічну діяльність* [Електронний ресурс]: Закон

України від 25.12.2015 р. № 922-VIII: [станом на 07.03.2018 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. Текст. дані. Київ, 2018. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 20.02.2019). Назва з екрана.

4. *Про освіту* [Електронний ресурс]: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: [станом на 19.01.2019 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. Текст. дані. Київ, 2019. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.02.2019). Назва з екрана.

5. *Середньостроковий план дій Уряду до 2020 року* [Електронний ресурс]: затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 3 квіт. 2017 р. № 275-р // Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади. Текст. дані. Київ, 2017. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik> (дата звернення: 20.02.19). Назва з екрана.

6. *Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»* [Електронний ресурс]: схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23.03. 2016 р. № 219-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. Текст. дані. Київ, 2016. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> (дата звернення: 20.02.2019). Назва з екрана.

7. *Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2016–2022 роки* [Електронний ресурс]: схвалено заг. зборами НАПН України від 26 берез. 2016 р. // Національна академія педагогічних наук України: [офіц. портал]. Текст. дані. Київ, 2016. Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/942/> (дата звернення: 20.02.2019). Назва з екрана.

10.02.2019